

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Պեղասզեանք :

Հնութեան ախորժ ունեցողի մը շատ հետաքրքրական և միանգամայն փափաքելի բան է՝ քաղաքականութեան խանձարոց ատեն եղած հին ազգաց , հին սովորութեանց , ճարտարապետութեան վրայ , և այլն , տեղեկութիւններ ստանալ . բայց կարծեմ շատ աւելի կը զուարճանայ այնպիսւոյն միտքը , երբ հնութեան քանի մը մնացորդ նըշխարներու վրայ մարդկային հանճարը խաղալով՝ անծանօթ ճշմարտութիւններ երևան կ'ելլեն : Սակայն այս նըկատմամբ՝ կը խոստովանինք անկեղծութեամբ , որ հնախօսութիւնը երբեմն տարտամ գիտութիւն մը կ'ըլլայ , երբ այլ և այլ մեծամեծ հանճարներ մի և նոյն բանի վրայ նոյնչափ գրաւոր աւանդութեանց ապաւինելով՝ իրարմէ օտար դրութիւններ կը հնարեն . վասն զի դժուարաւ կը գտնուի ծանօթութեանց այնպիսի սահման մը , որ հնագիտին միտքը բռնելով՝ թոյլ չտայ շատ յանդուգն քայլեր ընելու . ևս առաւել որ շատ անգամ նոյն իսկ այն հնագիր աւանդներն ալ իրարու կը հակառակին :

Եւսպիսի մթին քողով մը պատած է Պեղասզեանց պատմութիւնն ալ . բայց Յունաստանի թէ ազգութեան և թէ քաղաքականութեան նախահայր եղած ժողովուրդ մը մոռացութեան մէջ չկրնար թաղուիլ . անոր համար ալ այնչափ եւրոպացի երեւելի հնագետք , մանաւանդ Վերմանացիք , մեծամեծ քննութիւններ ըրած և բազմութիւ հատորներ հրատարակած են վրան . այլ սակայն , ինչպէս որ վերն ըսինք , այլ և այլ կարծիքներով կը բաժնուին իրարմէ : Սենք կ'ուզենք հոս Պեղասզեանց վրայ տեղեկացնել մեր ընթերցողները՝ ճշմարիտ ու հաւանականագոյն ծանօթութիւնները հաղորդելով իրենց :

Յունաց հնագոյն աւանդութիւններ

րը կը ցուցնեն մեզի՝ որ Յունաստանի առաջին բնակիչքը Պեղասզեանք էին և բոլոր երկրին տարածութեանը վրայ և Բըլղայելագոսի կղզեաց մէջ ընդարձակած էին իրենց բնակութիւնը . անոր համար ըստ Լըրոդոտեայ ի սկզբանանդ բոլոր Լըլագան Պեղասզիա կը կոչուէր . և պատմական վկայութեանց միաձայնութենէն բնականապէս կը հետեցնենք մտքով՝ որ Յունաց ազգին նախկին սերունդն այս ազգէն է : Եւսպ Պեղասզեանց ամենամեծ հնութիւնը , որովհետեւ ոչ միայն պատմական , այլ և նոյն իսկ դիւցազնական կամ առասպելական ժամանակի աւանդութիւններէն դարէ մը աւելի առաջ է , թող չտար մեզի որ ստոյգ ծանօթութիւն մը ունենանք իրենց ծագմանը վրայ : Վիտունք այս բանիս վրայ երկու դրութիւն հնարեցին , որոնք իրարու բոլորովին հակառակ են : Եւսպինը , կ'ըսէ Շօէլ գերմանացին , շատ ախորժելի կու գայ մեր մտաքը . որովհետեւ յարմար է այն գաղափարներուն , որ մենք ունինք Լըրոպա , ու գրեթէ ըսենք բոլոր աշխարհքս մարդաբնակ ընելու համար Եւստուծոյ գործածած միջոցներուն վրայ : Եւսպ դրութիւնը կ'ըսէ թէ մարդկային սեռը իր սկիզբն ունեցած է այն տափարակ լեռանց վրայ , որ արեւելքէն ինչուան արեւմուտք տարածուելով՝ կը բաժնեն զԵսիա յերկու անհաւասար մասունս ու կը լմնան Լովկաս լեռներով . և ահա այս լեռանց վրայէն է՝ որ ծագեցան Պեղասզեանք ալ :

Տեսնենք հիմա ինչպէս Յունաստան անցան : Շատ հին ժամանակ մը՝ բնութեան յեղափոխութիւն ըսենք , կամ բազմամարդութեան յորդութիւն՝ շարժեց տեղերնէն այն բազմութիւ ժողովուրդները , որ Լըքսինեան Պոնտոսի ու

1 Որոնք որ այս կարծեաց կը հետեն կ'ըսեն թէ Դիպէդի լեռները , որ ծովուն երեսէն 15-20,000 ոտք բարձր են , առաջին խանձարուքք եղան մարդկութեան . իսկ հայաստանի լեռները , որ 12,000 ոտք բարձրութիւն ունին , երկրորդ խանձարուքք սեպելու է , և ասկէց եկան Եւրոպիոյ բնակիչները :

կասպից ծովուն մէջ տեղումները կը բնաւ կէին, և սկսան երթալ նոր բնակութիւններ փնտրուել աւելի արեւմտեան աշխարհները: Բայ տեղափոխութիւնը հաւանական է որ շարունակութեամբ շատ դարեր տեւած պիտի ըլլայ. և կը կարծուի որ այս ազգաց իրարմէ բաժնուելու տեղումներն ըլլան Բորիսթեն գետէն՝ ինչուան Պրոպոնտոս ծովը տարածուած աշխարհները: Բայնցմէ ոմանք շարունակելով իրենց ընթացքը դէպ 'ի արեւմուտք՝ Կարպաթեան լեռներուն քով բնակեցան, ուսկից ժամանակաւ տարածուեցան բոլոր Եւրոպա:

Բայ Կովկասէն եկող ազգերէն ոմանք ալ Պանուբի բերաններէն ճամբանին բռնելով՝ եկան դէպ 'ի հարաւ ու հասան Պրոպոնտոս. բայց այս ծովուն անդիի կողմն եղած երկրին զուարթ տեսքը աչուրնին առնելով՝ անցան Զուրը ու բնակութիւննին հաստատեցին Փոքր Բսիոյ մէջ: Բայնցմէ էին Իսիւնացիք, Բիւթանացիք, Փոլիզացիք և Սիւսիացիք: Եղան ժողովուրդք ալ որ Պանուբի ու Տնիբերի մէջ տեղումները մնացին, և Խիմերեանք ու Տաւրիսեանք ըսուեցան: Արջապէս այս ժողովուրդներէն մէկը, այսինքն Պելասգեանք, աւելի անուշ կլիմայ մը փնտրելով՝ դէպ 'ի հարաւ եկան, ու բնակեցան Թեսալիոյ ու Բէովտիոյ լեռներուն մէջ, ինչպէս նաև այն աշխարհքը, զոր իրենք անուանեցին Պելասգիա և շատ վերջը Ելլադա՝ ըսուեցաւ: Բնկէց՝ աւելի հարաւ ինջան տարածուեցան, ու Պելաս-

գիա՝ կոչեցին այն Թերակղզին ալ, որ վերջը ատենոք Պելոպոնէս անունն առաւ ու շատ հռչակաւոր եղաւ հնոց մէջ: Բայ կը մեկնուի հնագիտաց երկու Պելասգիա աշխարհք գտնուելուն վրայ ունեցած տարակոյսը: Եւրոպականց ունաւահանգստից բազմութիւնը, որ այս երկրին առանձին առաւելութիւններն են, Պելասգեանց սովորութիւնները փոխեց. և առաջ որ Թափառական ժողովուրդ էին ու Թերես երկրագործութեան քիչ մը տեղեկութիւն ունէին, դարձան նաւարկութեան ձեռք զարկին. իրենց նաւերովը Եգեան ծովուն մէկ կղզիէն մէկալ կղզին անցան, և ասանկով այն կղզիներն իրենք ժառանգեցին:

Բայ կարծիքը անկէց ետքը աւելի արժանահաւատ եղաւ Եւրոպացւոց, երբոր լեզուագէտք հաստատեցին Թէ Եթ Բսիոյ՝ մէջ մայր լեզու մը կար, այսինքն սանսկրիտը, որ պարսկերենի, յունարենի, լատիներենի, գերմանական, սկանտինաւեան և Թերես սլաւեան լեզուաց ալ արմատն է: Ի վերայ այս ամենայնի այս Պելասգեանց ծագման դրութիւնը քանի մը նմանութեց վրայ հիմնուած է, և ամենեւին պատմական վկայութիւն մը չունի իրեն կողմը: Եւ այս կողմանէ տեղիք կու տայ երկրորդ կարծեաց:

Երկրորդ դրութեամբ այլք 'ի հնագիտաց ըսին Թէ Պելասգեանք բնիկ էին Զոնաստանի Պելոպոնէս նահանգին, և մասնաւորապէս անոր Բրկոլիզա գաւառին: Բաւական հաստատութիւն կու տայ այս կարծեաց Հորդանոնով գերմանացւոյն երկասիրութիւնը: Շօէլ կ'ըսէ Թէ այս գիտունը, որ իր բարեկամն էր, Պելասգեանց և իրենց 'ի սկզբան անդ բնակած աշխարհաց վրայ հին մատենագրաց մէջ

1 Բորիսթեն անունը հիմակուան Տնիբեր գետին կը տրուէր հին ատենները:

2 Մենեկրատէս առ Ստրաբոնի կ'ըսէ Թէ բոլոր այն ծովափնեայ սահմանը, որ վերջէն Յունիա կոչուեցաւ, բնակած էին Պելասգեանք:

3 Ելլադա անունը հոս բոլոր Յունաստանի նշանակութեամբ առնուած չէ, այլ մասնաւոր երկրի մը. որովհետեւ հին ատեն սովորաբար իրեք կը բաժնուէր Յունաստան. Ա. Պելոպոնէս, որ հարաւային կողմն է. Բ. Ելլադա կամ Բնիկն Յունաստան՝ 'ի միջնաշխարհին. Գ. Թեսալիա ու Եպիրոս՝ 'ի հիւսիսակողմն:

1 Ի սկզբան անդ Պելոպոնէսի Արկոլիզա գաւառին մասնաւորապէս տրուեցաւ Պելասգիա անունը. վերջէն Արկադիա գաւառին սեփական անունն եղաւ:

2 Փոքր Ասիան Թերակղզի սեպելով հինք՝ բոլոր մնացած ցամաք երկրին Մեծ Ասիա կ'ըսէին:

գտնուած ամէն հատուածները ժողովեց, և կը ցուցնէ որ ըստ աւանդութեան ամէն գաղթականութեանց գրելու տրոսները, որ Պելասգոս անունն առած են, Պելոպոնեսէն ելան: Իսկ ընդ հակառակն ամենեւին պատմական յիշատակ մը չեն կրնար ցուցնել միւս կարծիքն ունեցողները, որ Հելլենաց զօրանալ սկսելու ժամանակէն առաջ՝ Պելասգեանց (ձեռնալիոյ մէջ ըրած առաջին բնակութիւններն այն ատեն եղած ըլլան, երբ Լըգիացիք, որ նմանապէս Պելասգեանք էին՝ Լըգոս քաղաքը Պելոպոնեսի Լըկոլիդա գաւառին մէջ ըլլալուն համար, հիմնած էին Սպարտա և Սիկենէ քաղաքները, և որ աւելի մեծն ու զիտելու բան է, զՏարսոն՝ Կիւլիկիոյ մէջ:

Երկու դրութեանց որն ալ առնես, այս ճշմարիտ է՝ որ Պելասգեանք Յունաստանի առաջին բնակիչքն եղան, և թէ Բրիտտոսէ 1800 տարիէն աւելի առաջ բոլոր Յունաստանի վրայ և Իտալիոյ մէկ մասին մէջ, այսինքն հարաւակողմը, տարածուած էին: Եւս ժողովուրդը կը ձևանար շատ մը ցեղերէ, որոնք իրարմէ այնչափ անկախ էին, որ ոչ քաղաքական և ոչ կրօնական զօդ մը իրարու հետ կը միացնէր զիրենք, և հասարակաց ու ընդհանուր անուն մըն ալ չունէին: Իւրաքանչիւր իշխան, որ իր ձեռքին տակ եղած ժողովուրդը աշխատած էր քաղաքականացնելու, իր անունն իբրեւ ժառանգութիւն կը թողուր անոնց. ասկէց են (ձեռնալացիք, Կրայեանք և Պելասգեանք կոչմունքները, բայց այս ետքինը աւելի սահմանաւոր նշանակութեամբ մը:

Հին մատենագիրք իրարմէ շատ տարբեր կերպով կը նկարագրեն Պելասգեանց քաղաքականութեան աստիճանը՝ հելլենական ժողովուրդ գառնալէն առաջ: Իստ ոմանց՝ քիչ զանազանութիւն ունէին վայրենի ժողովուրդներէ մը, մինչև որ Հելլենք եկան քաղաքականութիւն մտուցին մէջերնին. իսկ այլք, և կարծեմ շատ աւելի իրաւամբք, մեծ քաղաքականութիւն կար կ'ըսեն

Պելասգեանց մէջ՝ Հելլենաց տիրապետութենէն առաջ: Եւս աւանդութիւնք կը ցուցնեն թէ Պելասգեանք երկրագործութեան և այլ արուեստից ետեւէ էին: Եւ աւելի զարմանալին տեսնես, որ Յունաց այն մասը, այսինքն Լատիկեայ ու Լսիոյ գաղթականութեանց Յոնիացիքը, որ քաղաքականութեան և իմաստութեան առաջին և ամենէն արագընթաց քայլերն ըրաւ՝ այն ժողովուրդոց մէկն է, որ իրենց Պելասգեան արիւնը շատ չխառնեցին օտար արեան հետ. և թերևս այս պելասգեան սերնդեան արգասիքն էր մարդկային մտաց պատմութեան մէջ Յունաց երեւելի ըլլալը: Կօսքերնուս ճշմարտութեանը հաւանական ըլլալուն ապացոյց մը այս կրնանք բերել թէ Վորիացիք, որ ամենէն աւելի հելլենական ժողովուրդ էին, ի սկզբան անդ չուզեցին գրականութեան ու գեղարուեստից ետեւէ ըլլալ: Ոմանք ի գիտնոց հաստատեցին թէ գրելու արուեստն ու իրենց կրօնական արարողութիւններէն շատը Յոյնք ի Պելասգեանց առին. բայց մենք առանց մտնելու այս պիտի խնդրոյ մը մէջ՝ կը ծանուցանենք որ Պելասգեանք իրենց սեփական կրօնք մը ունէին, և երկու հռչակաւոր պատգամատեղիներ՝ ի Վոդոնէ և ի Վելփիս: Յունաստանի, հարաւային Իտալիոյ, ու Փոքր Լսիոյ արեւմտեան ծովափնեայ սահմանաց, որովհետև հոն ալ գաղթականութիւն ըրին Պելասգեանք, հիւլիպեան ըսուած հին շինուածոց և որմերու մնացորդները՝ Պելասգեանց ճարտարապետութեանը արգասիքն են: Եւս որմերը շինելու համար բազմանկիւն անտաշ քարերու մեծ զանգուածներ անկանոն ձևով վրայէ վրայ կը շարէին, ու առանց կրով միացնելու զասոնք՝ սղարապ մնացած ծակ տիքը աւելի պզտիկ քարերով կը գոցէին: Կիւկլոպեան կամ Պելասգեան որմերուն և շինուածոց ժամանակին վրայ ամենեւին ստոյգ տեղեկութիւն մը չունինք, բայց զիւցազնական ժամանակի կ'երեւան. իսկ ճարտարապետ-

տական յարգին գալով, գրեթէ իրենց ամբողջ իւնն ու երկարատեւութիւնն է միայն՝ որ երեւելի են, և աւելի իբրեւ հնութեան կողմանէ զարմանք կը բերեն՝ քան թէ արուեստին. որովհետեւ իրենք իրենց վրայ կը ցուցնեն ճարտարապետութեան յառաջագիմութեանն առաջին քայլերը, որ դեռ օրէնք չունի, դեռ գեղեցկութիւնը պիտի ըմբռնէ։ Իայց այս ետքի յատկութեամբն է որ իրենց շինութեանը ժամանակին մէջ զանազանութիւն մը կը դնեն հնագէտք. անոր համար անոնք, որ աւելի անկանոն են, ինչպէս վերին որ ստորագրեցինք, ամենէն հնագոյնները կը սեպուին. այսպէս է Վոցցոյ կղզւոյն մէջ մնացած հին տաճարը. անոնցմէ ետեւիւ գան անոնք, որոնց քարերը քիչ մը աւելի կանոնաւոր են։ Իսկ ամենէն նուազ հնութեամբ, և գրեթէ Պելասգեանց շէնքերը յունական շինութեանց հետ միացնող՝ անոնք կը համարուին, որոնց քարերը ողորկ, կանոնաւոր ձեւով ու անկիւնաւոր են. մանաւանդ թէ որ պզտիկ քանդակներով կամարներ, դռներ ունենան այդ շէնքերը։ Իսկ տեսակ է Սիկենեայ Լիւրոպոլիսը կամ միջնաբերդը, որուն անկիւնաւոր կտրուած քարերուն շարքին կանոնաւորութիւնը յայտնի կը տեսնուի, և գլխաւոր դուռը դեռ ինչուան հիմա երկու հսկայաձեւ առիւծուց մնացորդներն ունի, որոնց անունովը կը կոչուի։ Սակայն այս զանազանութիւնը, որ կը դնեն հնագէտք, կրնայ խաբէական ըլլալ. որովհետեւ տեղւոյն հանգամանքները, դրամոց առաւելութիւնը կամ նուազութիւնը, ժամանակին պարագաները, և այլն, շատ տարբերութիւն կ'ընեն շինութեանց վրայ։

Իորէն առջի խօսքերնուս դառնալով՝ Պելասգեանք դարձեալ չեն կրնար այնչափ բազմաթիւ գաղթականութիւններ հաստատել՝ առանց տեղեկութիւն մը ունենալու նաւարկութեան, որուն համար որչափ ուրիշ գիտութիւններ կարեւոր են։ Երանօթ էին զինուորական արուեստին, և մասնաւորապէս ամբողջ

շինելուն, զոր ընդհանուր անուամբ մը Լարիսս կը կոչէին¹։ Սոյոգ կ'երեւայ թէ Պելասգեանք այբուբեն մ'ալ ունէին. բայց որովհետեւ քարի ու մետաղաց վրայ միայն կրնային գրել, անոր համար անշուշտ այս գրերը շատ տձեւ եղած պիտի ըլլան։ Պելասգեանց լեզուն, որ խիստ ու անկիրթ էր, այն լեզուաց մէկն է, որ լատիներէնը կազմեցին։

Եւ ատ մատենագիրներ զՊելասգեանս ու շէլլենները իրարմէ տարբեր ժողովուրդ սեպեցին. այս կարծեաց սխալ ըլլալը հետեւեալ կերպով կրնանք ցուցնել։ Սերոյիշեալ երկու ազգաց լեզուները պէտք էր որ իրարու հետ վերաբերութիւն ու նմանութիւն ունենային. ապա թէ ոչ՝ շատ անտեղի բան կ'երեւայ, որ այսպէս երկու տարբեր լեզուներ քիչ ատենի մէջ Յունաստանի ամէն կողմերը խառնուին մէկ լեզու մը դառնան, և աւելի անտեղի՝ որ Լիւթեանցիք ու Լիւրկադացիք, որոնց ծագումը զուտ 'ի Պելասգեանց կ'իջնայ (այսպէս կ'ըսէ Երոդոտոս), իրենց բնիկ լեզուն կորսնցնէին ու շէլլենաց լեզուն սովորէին. մանաւանդ Լիւրկադացիք, որոնց վրայ պելասգեան ցեղ մըն ալ թագաւորեց ինչուան երկրորդ մետսենական պատերազմը։ Ուր թողունք որ իրօք երկայն ատեն ալ պահուեցաւ Պելասգեանց լեզուն քիչ մը փոփոխութեամբ՝ եւոյեան ըսուած գաւառական լեզուին մէջ։ Ուրեմն երբոր լեզունին նման էր, բնականապէս կը հետեւի ըսել՝ որ Պելասգեանք ալ, շէլլենք ալ մէկ սերունդ էին։

(ԳԻՏԻ ՀԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ)

1 Ասկէց է որ Եւրոպիոյ ու Ասիոյ մէջ շատ քաղաքներ Լարիսս կ'ըսուէին. ինչպէս Թեսալիոյ մէջ այս անուամբ երկու քաղաք կար, Տրոյիոյ մօտ մէկ մը, ուրիշ մը Կումայի քով. նմանապէս Եփեսոսի վիճակին մէջ Լարիսս մը, Տրալլեսի մօտ մէկ մ'ալ, և ուրիշ շատեր. այսչափ մեծ էր իրենց բնակութեան ընդարձակութիւնը։